

Amik Annamária – György Andrea

SHAKESPEARE A SITTEN

MARGARET ATWOOD: *BOSZORKÁNYMAGZAT*. REGÉNY.
BUDAPEST, KOSSUTH KIADÓ, 2017.

AA: Amikor pár hónappal a *Boszorkánymagzat* angol nyelvű megjelenése előtt Margaret Atwood a Goodreads-oldalán egy igen humoros, nyelvezetében ízig-vérig shakespeare-i „kivágott jelenetet” írt az általa újramesélt *Viharhoz*, számíthattam arra, hogy az emberi lélek mélységeit bejáró, rá jellemző finom stílusú mű helyett inkább könnyed, mondhatnám alacsony zsírtartalmú olvasmányban lesz részem.

GyA: Atwood regénye, amely Shakespeare kései (talán a legutolsó) drámájának, *A vihar*nak a kortárs adaptációja, azt a népszerű értelmezést veszi alapul, amely összekapcsolja Prospero, a varázsló és a színházi alkotó figuráját. A főszereplő, Felix Phillips, a rendező, a színház mindenható uraként lép fel, nem árul zsákmacskát, hanem kijelenti színészeinek, egy férfibörtön lakóinak, hogy a színház nem köztársaság, hanem monarchia, amelyben ő a király. Ugyanakkor varázslóként mozgatja a színészeket, teremt segédeivel illúziót, manipulálja a közönséget.

AA: A cselekmény java, a magyar fordító szakszerűtlen szóhasználatával, egy büntetés-végrehajtási intézményben zajlik. A nyitójelenet amolyan ízelítő: felismerhető benne a shakespeare-i textus, ugyanakkor Atwood egy laza csuklómozdulattal rap-szöveget költ belőle.

GyA: Felix tizenkét éven át ábrándozik a bosszúról, aztán mágiája segítségével bevonzza az ő terébe az ellenségeit, így a karrierista Tony-t is, aki időközben színházi emberből kulturális miniszterré avanszált. És elkövetkezik a történet tetőpontja: a bosszú. Felix-Prospero úgy áll bosszút ellenségein, hogy felfedi művésze titkait színészeinek, bevonva őket a színházi mágia létrehozásába. Ariel szerepét például egy hekker játssza, aki digitális szakemberként felel a speciális effektekért az előadásban.

AA: Ahogyan Shakespeare történetének elemei a helyükre zökkennek a regénybeli történetben, úgy tudatosul a regény főszereplőjében az, hogy

A vihart éli át, ráadásul kettős szereposztásban: ő alakítja Prosperót és ő a rendezője is az ugyanebből a darabból készült előadásnak.

GyA: Felix fényes rendezői karrierje után a sitten tanít Shakespeare-t tolvajoknak, drogdílereknek, sikkasztóknak, gyilkosoknak, csalóknak, szélhámosoknak. Tizenkét évi önkéntes száműzetésében a börtön az ő szigetbirodalma, amit száműzetése helyének, penitenciájának, színházának nevez. Ezen a szigeten nemcsak a börtön fogvatartottai, hanem a szabadlábon levők is mind rabok: a bosszú, a hatalom vagy éppen a szakmai kudarc rabjai, mint például Anne-Marie Greenland, a Mirandát alakító színésznő.

AA: Felix bosszúja kiforralása közben gondolatban tovább élteti a háromévesen elvesztett gyermekét, aki a képzeletében felcseperedett, tinivé vált. Igazi shakespeare-i szellem-szereplő. Mire a bosszúja beéri, képzeletbeli kislánya is eléri a *Vihar*-beli Miranda életkorát.

GyA: Prosperóról tudjuk, hogy varázserejét a száműzetésbe is magával vitt könyveinek köszönheti, ezért nem alaptalan összefüggésbe hozni őt a Shakespeare korabeli *bookkeeper*nek, a könyv őrének nevezett színházi emberrel, aki egyszerre volt sűgő és ügyelő, és birtokolta az előadás teljes szövegét. A regénybeli varázskönyv tehát nem más, mint a Felix rendezte előadás rendezőpéldánya. Ezt a varázskönyvet csomagolja be Gonzalo regénybeli megfelelője, a jó öreg Lonnie, a varázsköpeny és a varázspálca mellé az állásából elbocsájtott Felix autójába, és sejtjük, hogy egyszer Felix meg is fogja mutatni „tudományát”.

AA: Az ember nem mondaná, hogy a börtön „varázslatos” események színtere... Atwood azért mégis él a mágikus realizmus eszközeivel. Bár regényeire általában a bonyolult időkezelés jellemző, itt egy lineáris történettel van dolgunk. A szerző mintha feltételezné, hogy az átírat befogadói nehezen disszociálnak az eredeti műtől, így annak játékos interpretációjára fókuszál, és ezt bőven adagolja: a regény kétszeresen *Vihar*. Így, miközben Shakespeare-t meséli újra, önmagát is újrameséli.

GyA: Atwood a színház a színházban szituációra építi művét, Felix-Prospero pontosan *A vihart* viszi színpadra, így két előadást látunk. Egyet a börtön színpadán: amely egy virtuális színpad, mivel a nézők a börtöntévé az előadás jelenetenként felvett, videóra rögzített változatát láthatják, a másikat pedig a nézőtéren, ahol szintén Felix, Herceg úr, Prosperóként mozgásba hozza színházmágiájának minden csodáját és minden szörnyűségét. Bebizonyítja azt, hogy a színházművészet nemcsak megkettőzni tudja a világot, hanem meg is változtatja a történelem menetét: visszaszerzi állását, elindítja a fiatal színésznő karrierjét, sőt társat is talál neki.

AA: Míg a rabok által begyakorolt produkció valójában film, az igazi színház, a megismételhetetlen élmény egészen a történet végéig rejtve marad – ezen keresztül valósítja meg Felix a bosszúját.

GyA: Igen, ez a másik előadás élesben, a nézők bevonásával jön létre. A lehető legvadabb interaktív előadás, a hagyománykedvelő színházi néző rémálma elevenedik meg, amelyben a közönségnek a kezébe adják a szövegkönyvet, és szerepet kell felmondania, Ferdinándot például a drámabelli Ferdinándnak, a hősszerelmesnek a szerepébe kényszerítik, de valóságosan is beleszeret a Mirandát játszó színésznőbe. Másokat elaltatnak, vagy az ételbe csempészett droggal kényszerítenek igazmondásra, így performansz-színészekként önmagukat alakítják.

AA: A szereplőket is erőteljesen színpadiasnak mutatja be az író.

GyA: Főleg Felixet.

AA: Mindegyikben van valami drámai túlzás, és ez egy olyan hatást kelt, mintha Atwood leültetné az olvasót a nézőtérre, miközben a szereplők egy előadást játszanak. Színház-a-színházban produkciónak nevezted a művet, de ne feledjük, hogy mi mégsem színházi előadást néztünk. *A vihar* felixi értelmezése és *A vihar* atwoodi újraírása között finom párhuzam húzódik meg: Felix látványos, tarka előadást rendez, Atwoodról pedig elmondható, hogy főbb művei mélyeséges, már-már nyomasztó komorságához képest ez itt egy csillámos tolljáték.

GyA: Én is úgy érzem, hogy ez a regény Atwood újgyakorlata. Pillekönnyű olvasmány, amelynek a végén teljesen fölöslegesen fityeg a dráma cselekményének a kivonata, akárcsak a szerző politikailag korrekt magyarázkodása a köszönetnyilvánításokban valóság és fikció viszonyáról. Miért tartja fontosnak megjegyezni az író az azt, hogy a színhely a képzelet szülötte? Kit érdekel, ha a regény nagyon is önálló, koherens, hihető világot teremt?

AA: A kiadó nyilván nem szeretne jogvitába keveredni egy-egy túlbuzgó börtönigazgatóval azért, mert a *Boszorkánymagzat* börtöne valamely valóságos börtönre emlékezteti az olvasót, például abban, hogy büntetlenül lehet tudatmódosító szereket becsempészni... Ami a másik észrevételedet illeti: a regény és az interaktív előadás legintenzívebb pillanataiban, amikor Felix ellenségei kelepcebe sétálnak Felix „szigetén”, a szereplők túlságosan könnyedén, szokatlanul aggálytalanul játsszák szerepüket. Miért érzed ezt a világot koherensnek vagy hihetőnek önmagában? Nekem nehezemre esik önálló alkotásként értékelni. A regény minden porcikájával, még a leheletfinom utalások szintjén is kötődik a shakespeare-i életműhöz. Például Felix kiemeli Shakespeare-ről, hogy szeret dolgokat a függöny mögé rejteni s

azokkal meglepni – ki ne gondolna itt Poloniusra? Mégis egészében véve a történet egy egyértelmű, majdhogynem fantáziátlan értelmezése a *Viharnak*.

GyA: Nem gondolom fantáziátlannak *A vihar* értelmezését, inkább hagyományosnak mondanám. Ahogy Jan Kott színházteoretikus megállapítja: a (színházi) újítás nem más, mint egy bizonyos hagyománynak a kiválasztása és annak folytatása.

AA: Fő erénye számomra az, hogy miközben értelmezi Shakespeare-t, elszórakoztat. Vagy fordítva: egy jó kis hétvégi szórakozás mellé remek Shakespeare-interpretációt kaphatunk. Viszont a részletek helyenként feleslegesek, mint például a lektűrös könnyedséggel elmesélt díszletbeszerzés. A stílus csak az író nő gyakorlottsága miatt őrzi meg szépirodalmi karakterét, egyébként a showbiz bulváros frappáns fordulatai jellemzők rá. Atwood nem pazarolja az időt a finom sejtetésekre (pedig ezekhez igazán jól ért, a többi műve tanúsága szerint), hiszen vár a bosszú!

GyA: Igazi színházi regény, amelynek legnagyobb erősségét éppen abban látom, hogy kortársivá teszi a már ismert történetet, behelyezi egy 21. századi börtönbe, és hitelesen mutatja be, ahogyan ebben a közegben létrejön a dráma egy sajátos olvasata, amelyből aztán megszületik egy különleges színházi előadás. Az előadás leírása kimondottan élvezetes volt, és ennek a szerves része a díszletek, a jelmezek bemutatása, és ezek beszerzésének általad fölöslegesen mondott története is.

AA: Ez igaz, az elítéltek sokat reflektálnak magukra is az előadás kapcsán. Ezeknek a boszorkánymagzatoknak is szól ez a regény, ezt támasztja alá a címválasztás is. Megható volt, ahogy a rabok Caliban szereplője köré új történetet írtak, próbáltak benne is valami menthetőt találni, a megújulás lehetőségét biztosítani neki. Nyilván azért, mert ők maguk is erre vágytak. S erre utal a zenei műfaj is, amit eszközként használ, a rap, a lázadók, az elnyomottak, a beilleszkedni nem tudók zenéje.

GyA: Tényleg a törvényen kívüli boszorkánymagzatok a színészek, milyen igaz. Ezért tudnak azonosulni Calibannel.

AA: Szinte mindegyikük Calibant akarta alakítani, Felixnek be kellett vetnie minden árnyaló tehetségét, hogy Caliban figuráját kissé eltávolítsa a boszorkányfajzat fogalmától, a romantikus oldalait is kiemelve (például szereti a zenét, a szigetéről igen poétikusan beszél), ergo kemény férfi által felvállalhatatlannak láttassa.

GyA: Felix pedig kiváló pedagógusnak bizonyul. Egyik szenzációs ötlete például az, hogy diákjai csak azokat a káromkodásokat használhatják a próbák során, amelyeket a tanult színdarabban használtak a szereplők.

AA: Felettébb mulattató olvasni, ahogy a dutyiban az elítéltek shakespeare-i nyelven dobálják egymás fejébe a szitkokat.

GyA: A humor a börtönjeleneteket szövi át erőteljesen, de ott van például az Estelle és Felix visszafogott románcára való többszörös utalásban is. Megismerkedésük után három évvel a minisztériumba bejáratos, szingli professzor asszony és az állásából kitúrt színházi fenegyerek „már határozottan karszorogató viszonyban álltak egymással”, állapítja meg a velejéig ironikus narrátor.

AA: A humor segítségével teremt kapcsolatot Atwood nemcsak az eredeti művel, hanem az olvasóval is. Amikor a börtönelőadást áramszünet szakítja meg, az incidenst lereagáló mondatokat is úgy szerepelteti az olvasó előtt, mintha az előadott darab részei volnának. A művet átítató intertextualitást is humorral fűszerezi, amikor Felix olyan beszédtechnikai gyakorlatokat javasol, amelyek az angolban a vihar, tenger (*tempestuous teapot, she sells seashells on the seashore*) szavakkal törik a nyelvet.

GyA: A magyar fordításban ezek az áthallások sajnos elmaradtak.

AA: Két külön regényt olvastunk volna?

GyA: Úgy tűnik. Van arra is példa, hogy a fordító nem is fáradt azzal, hogy bizonyos kifejezéseket lefordítson. Olyan a bosszú íze, mint „*a rare-re süített steaké*”, olvassuk azt a hasonlatot, amely kétlem, hogy beindítaná a magyar olvasó nyálelválasztását.

AA: A regény címe az eredeti műből kölcsönzött kifejezés, Calibant illeti ezzel a névvel Prospero. (Szakmai ártalom, utána kellett nézнем a kifejezés magyar fordításainak.) Jánosházyánál 'boszorkányfajzat', Fábri Péter fordításában 'banya fattya'. Meg kell adni, a Nádasdy Ádámnak köszönhető boszorkánymagzat sikeresen tükrözi az angol *bag-seed* szó nüánszait, de Atwood regényének hangulatához, a börtön-slamhez a banya fattya is remekül illett volna. A rap-ritmust is ízesebben visszaadhatta volna: banya-fattya-a-a, banya-fattya-a-a...

GyA: A regény ironikus *happy end*-félével zárul: Felixet Estelle meghívja egy nyugdíjasok számára szervezett karib-tengeri körutazásra, amelyet a hajón nyugágóban szunyókáló és a fedélzeten totyogó idősök társaságától irtózó Felix mégis elfogad. Atwood tehát továbbírja *A vihar* szereplőinek a sorsát...

AA: ... mint ahogy Felix óráin a rabok feladata volt továbbgondolni a szereplők történetét...

GyA: ... és Prosperót magánéleti boldogságra, tehát újabb börtönre, a házasságára ítéli.